

Jan Tajchman*

Unikatowe elementy wnętrza barokowego w gotyckim kościele w Przecznie

Unique elements of the baroque interior of the gothic church in Przeczno

Słowa kluczowe: kościół gotycki w Przecznie, podłoga fryzowa w jodełkę, pułap ramowo-płycinowy

Key words: Gothic church in Przeczno, herringbone pattern frieze flooring, panel-framed ceiling

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przecznie (pow. toruński) – jednonawowa budowla z głazów narzutowych (ryc. 1) – powstał na początku XIV wieku. Zachowały się w nim dwa elementy wnętrza barokowego. Są to: podłoga fryzowa w jodełkę oraz dolny pułap stropu płaskiego wykonany w konstrukcji ramowo-płycinowej.

O unikatowym charakterze podłogi fryzowej decyduje już sam fakt przetrwania jej w kościele gotyckim, gdyż takich rozwiązań zachowało się niewiele i to głównie w pałacach, dworach, a nawet i na plebaniach. Ponadto należy podkreślić, iż nie były to rozwiązania charakterystyczne dla kościołów, bowiem w okresie gotyckim stosowano w kościołach posadzki ceramiczne. W późnym gotyku wprowadzono tzw. posadzki szwedzkie, wykonywane z twardych wapieni gotlandzkich, które stosowano aż do XIX wieku. W okresie renesansu i baroku posadzki były wykonywane z twardych wapieni kieleckich i krakowskich, tzw. marmurów pospolitych. W XIX stuleciu powrócono przede wszystkim do posadzek ceramicznych, stosując nadal w posadzkach sporadycznie marmury pospolite.

O wyjątkowości pułapu stropowego ramowo-płycinowego decyduje nie tylko jego forma i konstrukcja, ale i to, iż jest jedynym (jak dotychczas) takim rozwiązaniem w skali kraju¹.

The Holy Cross church in Przeczno (Torun poviat) is a single-bay structure built with erratic boulders (fig. 1). It dates back to the beginning of the 14th century. Two Baroque interior elements have been preserved to the present day, namely: the herringbone pattern frieze flooring and a panel-framed ceiling which forms the lower part of the flat structural ceiling covering the building.

The very fact that the frieze flooring has been preserved in the Gothic church is unique, as such flooring solutions have been rarely preserved, mostly in palaces, manors or rectories. It should be noted that such flooring solutions were not typically used in church buildings, as ceramic tile floors were typically used in Gothic churches. The so called Swedish flooring was introduced in the late Gothic and involved floors made of hard Gotland limestone. This type of flooring was used until the 19th century. During the Renaissance and Baroque periods hard limestone from the Kielce and Krakow regions, referred to as 'common marble', was used for building floors. The 19th century saw a return mainly to ceramic tile floors, with a sporadic use of common marble.

The unique character of the preserved panel-framed ceiling is related not only to its form and structure, but also to the fact that it is the only solution of this type found (so far) in Poland¹.

* prof. dr hab. inż. arch., Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

* prof. dr hab. inż. arch., Faculty of Civil and Environmental Engineering and Architecture, UTP University of Science and Technology in Bydgoszcz

Cytowanie / Citation: Tajchman J. Unique elements of the baroque interior of the gothic church in Przeczno. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2017;52:111-120

Otrzymano / Received: 15.05.2017 • **Zaakceptowano / Accepted:** 4.06.2017

doi:10.17425/WK52PRZECZNO

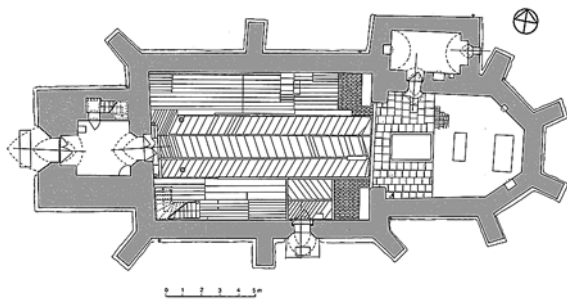
Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Ryc. 1. Kościół w Przecznie – widok od strony południowej, fot. ks. Wacław Dokurno

Fig. 1. The church in Przeczno – view from the south. photo: Fr. Wacław Dokurno

Ryc. 2. Inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa kościoła w Przecznie z zachowanym w nawie fragmentem podłogi fryzowej w jodełkę, oprac. studenci UMK z Torunia

Fig. 2. Inventory drawings and measurements of the Przeczno church, which include the preserved fragment of the herringbone pattern frieze flooring in the nave, prepared by students of the Nicolaus Copernicus University in Torun

1. PODŁOGA FRYZOWA W NAWIE KOŚCIOŁA W PRZECZNIE

Całą nawę kościoła wypełniała podłoga fryzowa w jodełkę. Do naszych czasów dotrwały z niej tylko trzy pasy środkowe w przestrzeni między ławkami jako dojście do prezbiterium (ryc. 2)². Pod ławkami podłoga została zniszczona i sukcesywnie zamieniana na podłogę z samych desek.

Najstarsze zachowane podłogi fryzowe (na podstawie dotychczasowego rozeznania) pochodzą z XVII wieku (ryc. 3). Ich główny podział był dokonywany

1. THE FRIEZE FLOORING IN THE NAVE OF THE PRZECZNO CHURCH

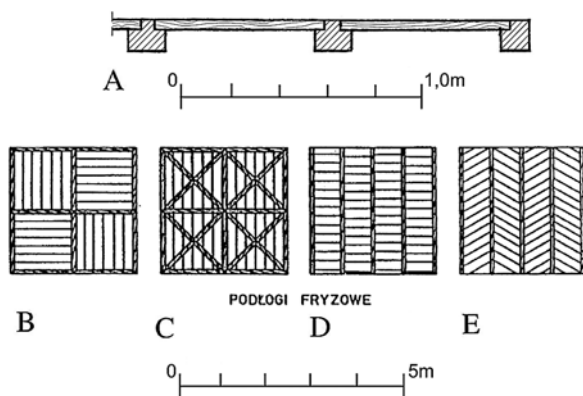
The herringbone pattern frieze flooring extended along the whole nave of the church. Only three central lines have been preserved to the present day. These are located in the central part between the pews, leading to the presbytery (fig. 2)². The floor under the pews had been damaged and was gradually replaced with plain wooden board flooring.

The oldest preserved frieze floors (according to current knowledge) date back to the 17th century (fig. 3). Their primary arrangement was based on divisions made with friezes – oak battens moulded in a special way, which served at the same time as joists, supporting floor boards (made of pine wood or, less frequently, of fir or spruce wood, fig. 3A). Such friezes divided the whole floor into square shaped fields or into longitudinal belts. Four shape types, which were used, have been identified so far³.

The square shaped fields were divided into smaller areas with friezes. These areas were covered with boards arranged in a different direction (fig. 3B). The square shaped fields with boards arranged in one direction were additionally divided with diagonal friezes (fig. 3C). These friezes, with a rectangular cross-section, were only partly notched into the boards. This required a special work method. This type of floor construction resulted in much faster wear of the

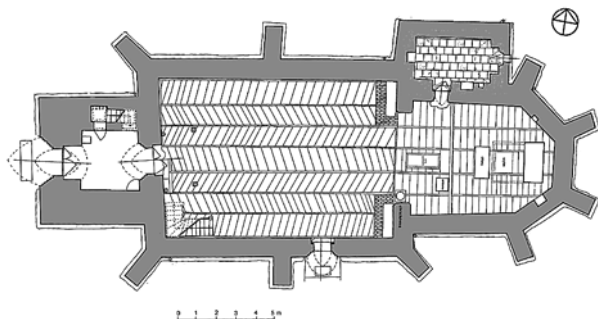
fryzami, czyli odpowiednio ukształtowanymi listwami dębowymi, które dzięki swojej formie pełniły jednocześnie rolę legarów, na których spoczywały deski podłogi (sosnowe, rzadziej jodłowe lub świerkowe, ryc. 3A). Fryzy dzieliły całą podłogę na pola zbliżone do kwadratów lub na wzdłużne pasy. W konsekwencji dotychczas rozoznano cztery rodzaje ich ukształtowania³.

Pola zbliżone do kwadratów dzielono na mniejsze powierzchnie fryzami. Powierzchnie te były wypełniane deskami o zmienionych kierunkach (ryc. 3B). Pola kwadratowe o jednym kierunku desek dzielono jeszcze fryzami przekątniowymi (ryc. 3C). Fryzy te, o przekroju prostokątnym, wcinano w deski tylko na częściową głębokość. Wymagało to specjalnej technologii wykonania. Jednocześnie w tym typie konstrukcji szybciej wycierały się deski niż fryzy. Po długim użytkowaniu podłoga taka stawała się nierówna, co często prowadziło do jej wymiany.

Ryc. 3. Rodzaje podłóg fryzowych. A – przekrój przez fryzy, B – pole zbliżone do kwadratu, C – Pole zbliżone do kwadratu z podziałem fryzami przekątniowymi, D – pola w formie wydłużonych „pasów” z deskami prostokątnymi do fryzów, E – pola w formie wydłużonych „pasów” z deskami przemiennie skośnymi do fryzów, czyli w jodełkę; oprac. autora

Fig. 3. Types of frieze floors. A – Frieze cross-section, B – Square-shaped field, C – Square-shaped field with diagonal friezes, D – Elongated belts with boards arranged at right angles to the friezes, E – Elongated belts with boards arranged in a herringbone pattern; author's own work

Ryc. 5. Plan kościoła z podłogą fryzową w jodełkę w nawie po pracach z 2007 r. uwzględniający nową podłogę fryzową wykonaną w prezbiterium w 2014 r. oraz posadzkę szwedzką w zakrystii po pracach, oprac. Ewa Bożejewicz

Fig. 5. The floor plan of the church with the herringbone pattern frieze flooring in the nave following the renovation work in 2007, which includes the new frieze flooring completed in 2014 and the renovated Swedish flooring in the, prepared by Ewa Bożejewicz

boards than of the friezes. After a long period of use such floor would become uneven, which often led to its replacement.

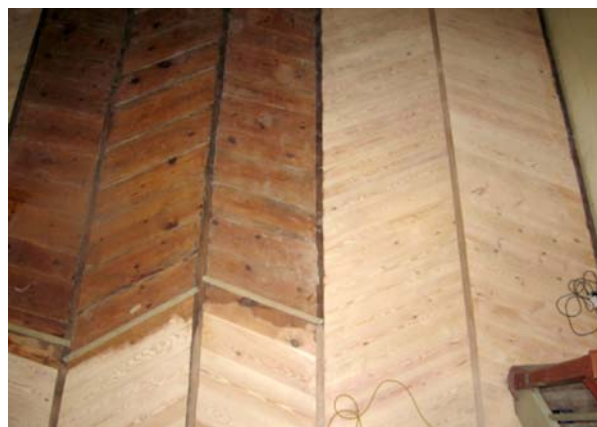
Fields in the shape of elongated ‘belts’ were filled with short boards or in a right-angled arrangement in relation to friezes (fig. 3D), or using a herringbone pattern (fig. 3E). The herringbone pattern frieze flooring was installed in the Przeczno church nave at the end of the third quarter of the 17th century⁴.

Conservation and restoration work of the frieze flooring in the nave was completed in 2007⁵. The intervention was preceded by preparation of appropriate wooden boards. The local rector had purchased unedged lumber which was subsequently subjected to a three year natural seasoning process. Next, the existing floor was disassembled with the assumption that it would be reused in the central ‘belts’. The coffins located under the floor were not removed. The level at which they were located made it necessary for the floor to be raised slightly to provide space for a layer of expanded clay (LECA), serving as insulation. New

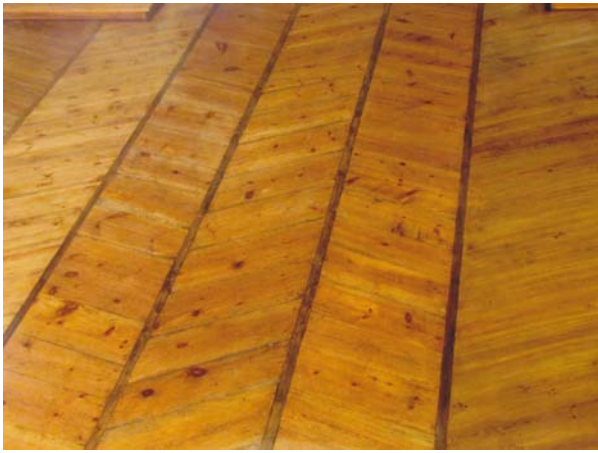
Ryc. 4. Podłoga fryzowa w trakcie ponownego układania. Widoczny fragment zabytkowych desek oraz legary i keramzyt, fot. ks. W. Dokurno

Fig. 4. The frieze flooring being reassembled. Fragments of historic boards and joists along with expanded clay (LECA) are visible, photo: Fr. W. Dokurno

Ryc. 6. Podłoga fryzowa w jodełkę po pracach z 2007 r. Po lewej stronie widoczna podłoga z zabytkowych desek, fot. Jan Tajchman

Fig. 6. The herringbone pattern frieze flooring following renovation work in 2007. The floor made of historic wooden boards is visible on the left hand side, photo: Jan Tajchman

Ryc. 7. Podłoga fryzowa w jodełkę po scaleniu kolorystycznym, fot. ks. W. Dokurno

Fig. 7. The herringbone pattern frieze flooring following colour consolidation, photo: Fr. W. Dokurno

Pola w formie wydłużonych „pasów” wypełniano krótkimi deskami, bądź w układzie prostokątnym do fryzów (ryc. 3D) bądź przemiennie skośnym, czyli w jodełkę (ryc. 3E). Właśnie taka podłoga fryzowana w jodełkę była wykonana w nawie kościoła w Przecznie w końcu 3. ćwierci XVII wieku⁴.

Konserwacja i restauracja podłogi fryzowej w nawie zostały ukończone w 2007 roku⁵. Prace poprzedziło przygotowanie odpowiednich desek. W tym celu ks. proboszcz zakupił nieobrzynaną tarcicę i poddał ją trzyletniemu sezonowaniu (naturalnemu suszeniu). W następnej kolejności rozebrano podłogę w nawie przewidując ponowne jej użycie w „pasach” środkowych. Pod podłogą znajdowały się trumny, których nie przekładano. Ich poziom wymusił pewne podwyższenie podłogi, tak aby można było położyć warstwę keramzytu jako ocieplenie. Nowe legary główne, jak i pośrednie między nimi posadowiono na betonowych bloczkach. Na legarach głównych położono listwy dębowe odcięte od dawnych fryzów (ryc. 4). Brakujące listwy fryzowe wykonano także dębowe. Stare listwy fryzowe i stare deski ułożono w ich dawnym miejscu czyli w środkowych trzech pasach. Nowe fryzy i nowe deski położono w „pasach” przyściennych (czyli pod ławkami, ryc. 5)⁶. Niestety sezonowanych desek zabrakło. Uzupełniono je nowymi, niedobrze wysuszonymi, co spowodowało w niektórych miejscach „powstanie” podłogi, którą należało doprowadzić do właściwego poziomu⁷. Kolejnym zabiegiem było (w miarę możliwości) nadanie nowym deskom kolorystyki podobnej do starych (ryc. 6 i 7)⁸.

Ostatnią czynnością było pomalowanie podłogi matowym i twardym lakierem. Raz na miesiąc podłoga ta jest smarowana tzw. pastą pałacową (ryc. 7).

2. PUŁAP RAMOWO-PŁYGINOWY STROPU PŁASKIEGO NAD NAWĄ W PRZECZNIE

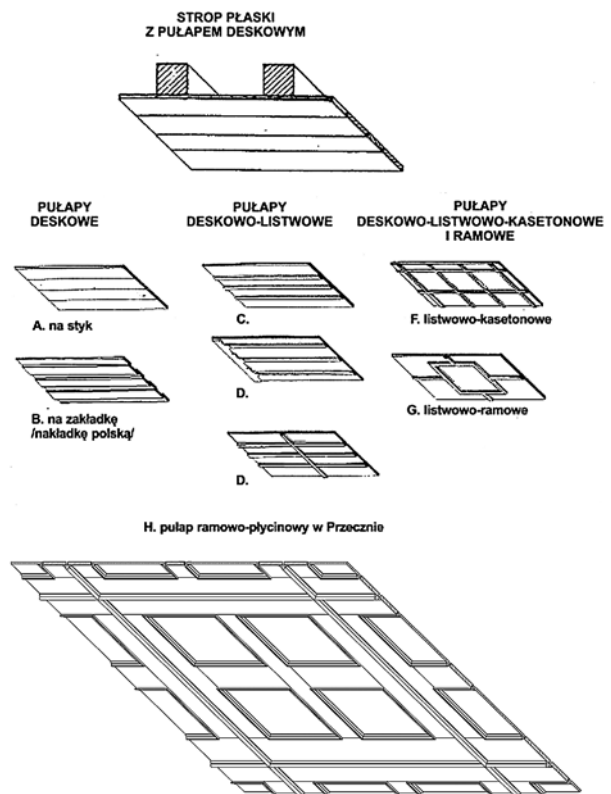
W niektórych wnętrzach kościelnych zamiast sklepień stosowano tzw. stropy płaskie z dolnym pułapem

primary joists and intermediary ones placed between them were put on concrete blocks. Oak battens cut off from old friezes were placed on primary joists (fig. 4). The missing frieze battens were recreated from oak wood. Old frieze battens and old boards were arranged in their original place, i.e. in the three central belts. New friezes and boards were arranged in belts along the walls (i.e. under the pews, fig. 5)⁶. Unfortunately, there were not enough seasoned boards. Some new, insufficiently seasoned wood had to be used. This resulted in the floor being raised in some places and the need to level it as necessary⁷. As a follow-up, the new boards were coloured using the colour scheme similar to match the colours of the old boards to the extent possible (fig. 6 and fig. 7)⁸.

The last task involved painting the floor with a flat and hard-surface varnish. The floor is treated once a month using a beeswax floor polish (fig. 7).

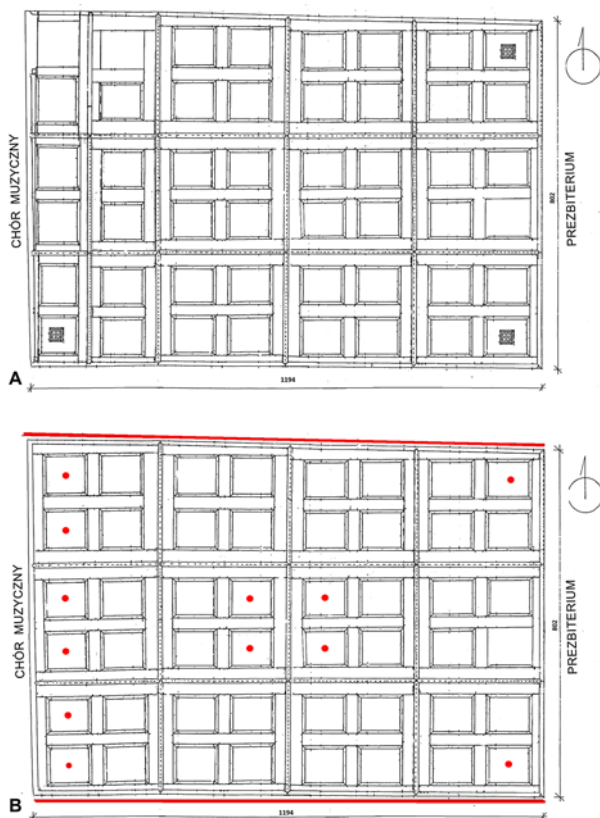
2. THE PANEL-FRAMED CEILING OF THE FLAT STRUCTURAL CEILING COVERING THE NAVE OF THE CHURCH IN PRZECZNO.

In some church interiors flat structural ceilings were used instead of vaults, with the lower ceiling providing a surface for decorative painting. The lower ceiling could have one of the following structures: board ceilings, board and batten ceilings or board and coffer ceilings, or frame ceilings (fig. 8)⁹.

Ryc. 8. Strop płaski i jego pułapy, oprac. autora

Fig. 8. The flat structural ceiling and its variations, author's own work

Ryc. 9. Widok od dołu pułapu ramowo-płycinowego; A – stan przed pracami ze zmienionym układem płyt (nad chórem muzycznym) oraz z kratkami wentylacyjnymi tylko w narożnikach; B – stan po pracach z przywróconą ilością 12 pól czteropłycinowych. Kolorem czerwonym zaznaczono nowe otwory wentylacyjne w płytach i szczeliny przyścienny; oprac. autora na podstawie inwentaryzacji S. Krajewskiego

Fig. 9. The panel-framed ceiling viewed from below. A – condition prior to intervention, with a changed arrangement of panels (above the choir gallery) and ventilation grilles only in the corners. B – condition following the intervention, which restored 12 four-panel fields. New ventilation openings and near-wall slits are marked in red; author's own work based on the inventory by S. Krajewski

stanowiącym płaszczyznę dla kompozycji malarskich. Wśród tych pułapów można rozróżnić: pułapy deskowe, pułapy deskowo-listwowe oraz pułapy deskowo-kasetonowe i ramowe (ryc. 8)⁹.

Pułap stropu płaskiego w Przecznie, jak wynika z dotychczasowej wiedzy, jest jedynym w kraju rozwiązaniem o konstrukcji ramowo-płycinowej, a nie deskowej (ryc. 8H)¹⁰. Składa się z 48 płyt. Konstrukcyjnie całość pułapu podzielona jest na 12 pól czteropłycinowych (ryc. 9B). Pola te przymocowane są do spodu belek stropowych, tworząc strop płaski (ryc. 10). Jego pułap skonstruowany jest z ramiaków o grubości 4 cm, w które wchodziły płyty z desek grubości 2,5 cm (ryc. 11).

Płyty te otoczone są profilowanymi listwami (ryc. 11-III). Każde pole składa się z czterech płyt wpuszczanych w otaczające je ramiaki, które połączone są ze sobą pod kątem prostym na złącza (ryc. 12), których nazwy brak w literaturze stolarskiej polskiej, mimo że były dość powszechne w stolarce kościelnej aż do XIX wieku (w ławkach, ambonach, stallach, a nawet w ołtarzach)¹¹.

The church ceiling in Przeczno is the only panel-framed ceiling in Poland identified to date (fig. 8H)¹⁰. It consists of 48 panels. The whole surface of the ceiling is divided into 12 fields, each comprising 4 panels (fig. 9B). The panels are fixed to the bottom of the structural beams and form a flat ceiling (fig. 10). The ceiling is constructed of 4cm thick framing elements and panels made of 2.5cm thick boards, which are inserted into the framing elements (fig. 11).

Paneli są otoczone masywnymi listwami (ryc. 11-III). Każde pole składa się z czterech paneli, wstawianych do elementów konstrukcyjnych, które są do siebie połączone pod kątem prostym (ryc. 12), których nazwy nie zostały wymienione w literaturze polskiej, mimo że były stosowane w stolarce kościelnej aż do XIX wieku (w ławkach, ambonach, stallach i nawet w ołtarzach)¹¹.

W pewnym momencie przedstawiłem sugestię, że takie połączenia można by nazwać 'połączeniami krzyżowniczymi'¹². Uzasadnienie tej sugestii najlepiej można wytłumaczyć w odniesieniu do dwóch głównych sposobów budowania drzwi, które nie ulegają odkształceniu lub opadaniu w dół¹³.

Pierwszy sposób polega na budowie konstrukcji z deską i krzyżownicą (lub po prostu krzyżownicą). Krzyżownica to ściągacz drewniany, który może być w całości lub częściowo ścięty pod kątem, który jest wstawiany do rowka w desce (ryc. 13B). Drzwi tego typu były powszechne w Polsce między XIII a XIX wiekiem.

Drugi sposób to konstrukcja panelowa, znana również jako konstrukcja panelowa.

Brzośki paneli są wstawiane do boków elementów konstrukcyjnych. Elementy konstrukcyjne są do siebie połączone pod kątem prostym, w sposób, który nazywam połączeniem krzyżowniczym, ponieważ ich końce są ścięte w ten sam sposób co elementy krzyżownicze opisane powyżej (ryc. 13B).

Drzwi panelowe w stylu gotyckim początkowo składały się z trójkątnych połączeń krzyżowniczych (ryc. 14), ale zostały one szybko zastąpione przez połączenia z kłami i wkrętami (i bez kłami)¹⁴ [6]. Pomimo dostępności tych sposobów, połączenia krzyżownicze z kłami były używane tylko okazjonalnie w budownictwie drzwiowym aż do końca XVII wieku. Drzwi kościoła św. Michała w Sandomierzu, datowane na lata 1693–96, są przykładem takiej konstrukcji (ryc. 15)¹⁵.

Różnorodnie kształtowane krzyżownice muszą być wzmocnione kłami, w przeciwieństwie do długich krzyżownic, które nie mogą być dowielone ani klejone, aby umożliwić swobodny ruch drewna. Połączenia krzyżownicze używane w Przecznie były dowielone, ale głównie z pojedynczymi kłami (ryc. 12).

Należy podkreślić, że sufit wykonany w ten sposób nie był pokryty polichromią¹⁶. Był pomalowany dopiero w XIX wieku i ponownie pomalowany w

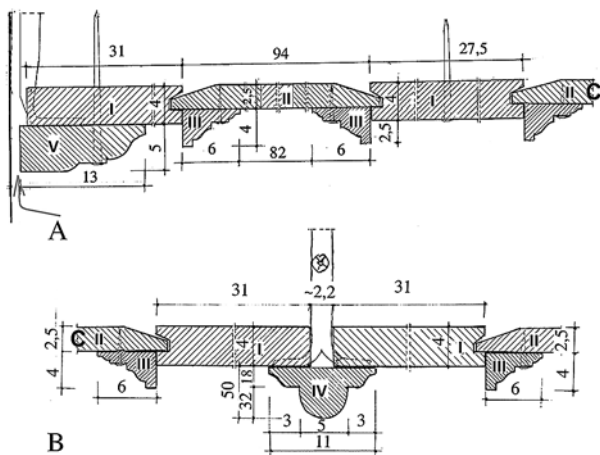
Swego czasu zaproponowałem, aby połączenia te nazywać „złączami szpungowymi”¹². Dlaczego przyjąłem taką nazwę, najlepiej wyjaśni nam prześledzenie dwóch głównych konstrukcji drzwiowych, które pozwalają na wykonanie skrzydła drzwiowego nieulegającego ani odkształceniom, ani zwiśnięciu¹³.

Pierwsza z tych konstrukcji to deskowo-szpungowa (lub po prostu szpungowa, rzadziej nazywana spągowa). Szpunga jest to zbieżna listwa, która ma boki lub ich część skośnie zacięte, wsuwane w bruzdy desek także o skośnych bokach (ryc. 13B). Drzwi o tej konstrukcji były bardzo popularne w Polsce od XIII do XIX wieku.

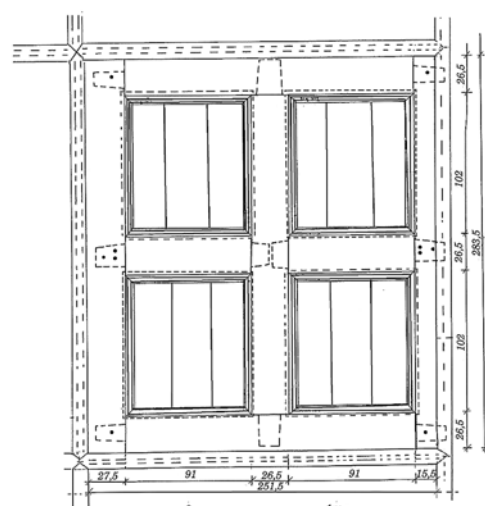
Ryc. 10. Strop płaski widziany od góry. Widoczne belki i pułap ramowo-płycinowy od góry, fot. ks. W. Dokurno

Fig. 10. View from above of the flat structural ceiling. The panel-framed ceiling and beams visible from above, photo: Fr. W. Dokurno

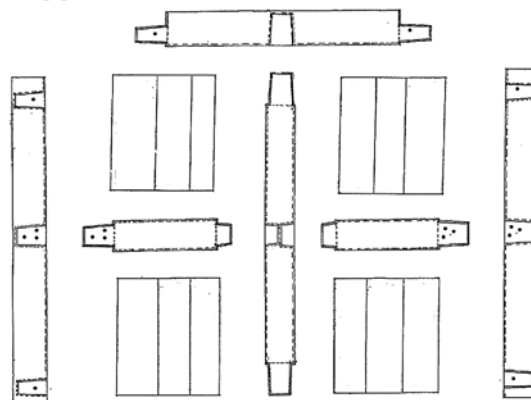

Ryc. 11. Konstrukcja pułapu ramowo-płycinowego. Przekrój przez ramiaki i płyciny; A – część przyścienna; B – styk ramiaków między polami czteropłycinowymi; I – ramiaki, II – płyciny, III – listwy profilowane otaczające płyciny, IV – listwa profilowana kryjąca styki pól czteropłycinowych, V – listwa przyścienna; oprac. autora na podstawie inwentaryzacji S. Krajewskiego

Fig. 11. The structure of the panel-framed ceiling, including cross-section of framing elements and panels. A – boundary part B – framing elements contact line between the four-panel fields. I – framing elements, II – panels, III – moulded battens surrounding the panels, IV – a moulded splat masking the contact lines of the four panels making up the fields, V – a near-wall splat; author's own work based on the inventory by S. Krajewski

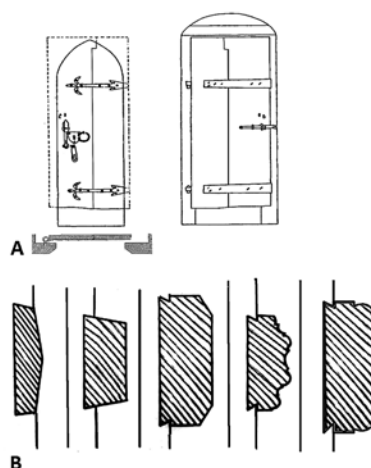
A

B

Ryc. 12. Pole czteropłycinowe pułapu ramowo-płycinowego; A – Widok od dołu w stanie złożonym; B – Widok od góry elementów po rozłożeniu; oprac. autora na podstawie inwentaryzacji S. Krajewskiego

Fig. 12. A four-panel field of the panel-framed ceiling. A – View from below of a complete field. B – View from above of disassembled elements; author's own work based on the inventory by S. Krajewski.

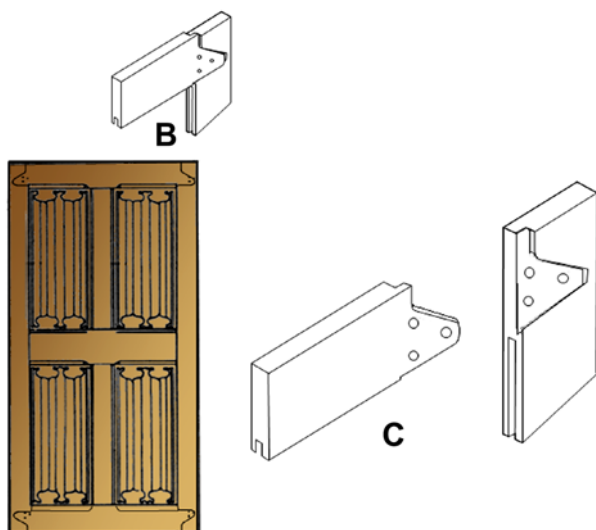

A

B

Ryc. 13. A – Drzwi szpungowe z kościoła św. Jakuba w Toruniu z ok. 1320 r. B – Różne przykłady szpung w przekrojach poprzecznych (ze zbiorów Zakładu Konserwatorstwa UMK)

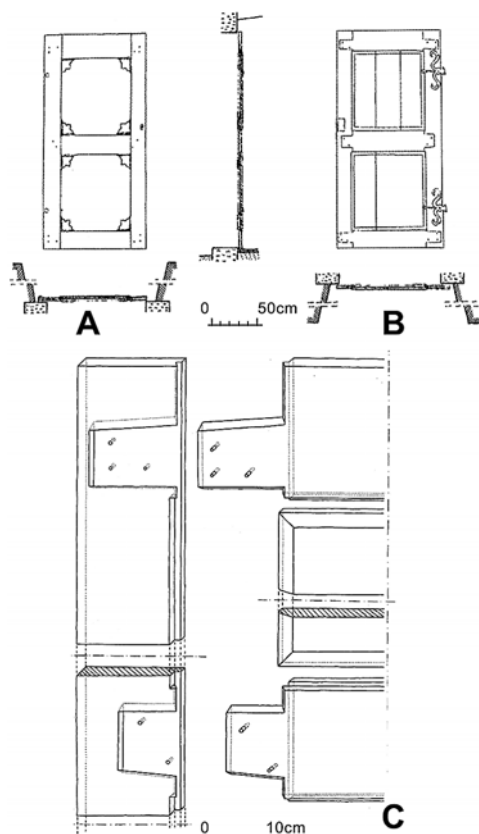
Fig. 13. A – Doors with cross-bracing dating back to approximately 1320, St James' church in Torun. B – Cross-sections of various examples of cross-bracing elements (Archive of The Heritage Conservation Department of the Nicolaus Copernicus University in Torun)

A

Ryc. 14. A – Drzwi gotyckie ramowo-płycinowe. B – C Ramiaki łączone na złącza szpungowe o formie zbliżonej do trójkąta. B – złącze szpungowe złożone, C – złącza szpungowe rozłożone (oprac. autora)

Fig. 14. A – Gothic panel-framed doors. B – C Framing elements joined with triangle-shaped cross-bracing joints. B – A complete cross-bracing joint, C – Disassembled cross-bracing joints (author's own work)

Ryc. 15. Drzwi ramowo-płycinowe z 1693–96 z kościoła św. Michała w Sandomierzu; A – awers, B – rewers, C – szczegóły rozłożonych złącz szpungowych (ze zbiorów Zakładu Konserwatorstwa UMK)

Fig. 15. Panel-framed doors dating back to the years 1693–1696, St Michael's church in Sandomierz. A – Averse, B – Reverse, C – Detail of the disassembled cross-bracing joints (Archive of The Heritage Conservation Department of the Nicolaus Copernicus University in Torun)

Ryc. 16. Stan techniczny pola płycinowego nad chórem muzycznym. Widok od góry przed pracami restauratorskimi, fot. ks. W. Dokurno
Fig. 16. The technical condition of panel fields above the choir gallery. View from above prior to renovation work, photo: Fr. W. Dokurno)

Ryc. 17. Płycina pułapu przemalowana w latach 1937–38, trzymana przez autora inwentaryzacji, S. Krajewskiego, fot. ks. W. Dokurno
Fig. 17. The ceiling panel repainted in the years 1937–1938, held by the author of the inventory, S. Krajewski, photo: Fr. W. Dokurno

years 1937 and 1938, during renovation work. The structure of the panel-framed ceiling above the choir gallery was also changed at that time.

Conservation and renovation work on the panel-framed ceiling was carried out in the years 1997–2000. Prior to this intervention, the wooden structure had been in a bad technical condition, as seen in fig. 16. When the A and B fragments presented in fig. 9 are compared, it is evident that the ceiling panels above

Druga konstrukcja jest ramowo-płycinowa, popularnie nazywana płycinową.

W boki jej ramiaków wpuszczane są boki płycin. Ramiaki te łączone są między sobą pod kątem prostym najwcześniej na złącza, które nazwałem szpungowymi ze względu na podobne zacięcia końcówek ramiaków w złączach, jakie występują w szpungach (ryc. 13B).

W drzwiach ramowo-płycinowych gotyckich można spotkać złącza szpungowe o formie zbliżonej do trójkąta (ryc. 14), jednak dość szybko ustępują one miejsca kołkowanemu złączom czopowym, a w końcu XVI stulecia złączom na czopy z klinami (bez kołkowania)¹⁴ [6]. Mimo tych rozwiązań złącza szpungowe kołkowane pojawiają się sporadycznie w drzwiach do końca XVII wieku. Przykładem takich rozwiązań są drzwi z lat 1693–96 w kościele św. Michała w Sandomierzu (ryc. 15)¹⁵.

Złącza szpungowe, które mają niewielką długość i różne kształty, muszą być kołkowane w odróżnieniu od długiej szpungi, która nie powinna być kołkowana ani klejona, zapewniając swobodną „pracę” drewna. Złącza szpungowe pułapu ramowo-płycinowego w Przecznie były kołkowane, aczkolwiek w większości pojedynczymi kołkami (ryc. 12).

Należy podkreślić, iż tak wykonany pułap nie był polichromowany¹⁶. Został pomalowany dopiero w XIX wieku i przemalowany w latach 1937–38 podczas prac remontowych w kościele, w czasie których zmieniono także konstrukcję pułapu ramowo-płycinowego nad chórem muzycznym.

Prace remontowe i konserwatorskie pułapu ramowo-płycinowego zostały przeprowadzone w latach 1997–2000. O złym stanie technicznym konstrukcji drewnianej przekonuje nas ryc. 16, a o zmianie pól nad chórem muzycznym porównanie części A i B przedstawionej na ryc. 9. Cały pułap został zdemontowany i przewieziony do Kartuz, gdzie przeprowadzono prace stolarskie¹⁷, w ramach których wykonano także otwory wentylacyjne¹⁸.

Prace dotyczące wystroju malarskiego polegały najpierw na usunięciu przemalowań z lat 1937–38 (ryc. 17 i 18) a następnie na odsłonięciu polichromii z XIX wieku oraz jej uzupełnieniu (ryc. 19)¹⁹.

3. ZAKOŃCZENIE

Jeszcze raz należy podkreślić unikatowy charakter zachowanych obu elementów stałego wyposażenia kościoła²⁰, mimo że wymagały one pilnych prac konserwatorskich. Niewiele brakowało, a jedyny pułap ramowo-płycinowy byłby zniszczony całkowicie²¹. Zachowanie oryginalnych zabytkowych elementów jest szczególnie istotne w czasach, kiedy wielu administratorów²² bądź właścicieli zabytków, a nawet i projektantów dąży do usuwania autentycznej substancji, wprowadzając na jej miejsce nowe rozwiązania i nowe materiały (najczęściej niezgodnie z duchem danego zabytku), przyczyniając się do zubożenia i zniekształcenia historii obiektu architektury, a w przypadku budowli sakralnej do zniszczenia historii danego kościoła.

Ryc. 18. Widok pułapu ramowo-płycinowego z przemalowaniem z 1937–38 r. przed pracami konserwatorskimi (fot. ks. W. Dokurno)
Fig. 18. View of the panel-framed ceiling repainted in 1937–1938, prior to conservation work (photo: Fr. W. Dokurno)

Ryc. 19. Widok pułapu ramowo-płycinowego po konserwacji, fot. ks. W. Dokurno
Fig. 19. View of the panel-framed ceiling following the conservation intervention, photo: Fr. W. Dokurno

the gallery have been replaced. The whole ceiling was disassembled and transported to Kartuzy, where the necessary carpentry work was carried out¹⁷ and ventilation openings were introduced¹⁸.

The work on the decorative painting involved first removing the repainted decorations dating back to 1937 and 1938 (fig. 17 and fig. 18) and then uncovering the 19th century polychromy and repairing it (fig. 19).¹⁹

3. CONCLUSION

The unique character of both the elements of the Przeczno church interior discussed here should be underscored once again²⁰. They have been preserved despite an urgent need for conservation work. The unique panel-framed ceiling was nearly destroyed²¹. Preservation of original historical elements is extremely important today as many heritage buildings administrators²² or owners, and even designers, tend to remove authentic elements and materials, replacing them with new solutions and new materials (which are often inconsistent with the character of the heritage building in question). This results in impoverishment and distortion of the historical architecture of the object in question and, in the case of a sacral building, such practice destroys the history of the church.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- [1] Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Tom III, Województwo Kieleckie, Zeszyt 11. Powiat Sandomierski.
- [2] Krawczyk J. Charakterystyczne cechy zabytkowej stolarki drewnianej i jej problematyka konserwatorska. In: Okoń E. (ed.) Zabytkowe budowle drewniane i stolarka architektoniczna wobec współczesnych zagrożeń. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, 2005.
- [3] Tajchman J. Drewniane drzwi zabytkowe na terenie Polski (Systematyka i problematyka konserwatorska), *Ochrona Zabytków* 1991; XLIV(4).
- [4] Tajchman J. Stropy drewniane w Polsce. Propozycja systematyki („Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, Seria C – Studia i Materiały, t. IV), Warszawa, 1989.
- [5] Tajchman J. Wartościowe elementy drewniane występujące w zabytkach architektury wymagające szczególnej ochrony przeciwpożarowej. In: *Ochrona przeciwpożarowa obiektów zabytkowych. Materiały konferencyjne – Kraków 17–21 października 1994*, Branżowy Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej IWN, Poznań, 1996.
- [6] Wizytacja Biskupia Parafii w Przecznie w 1755 r. Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Culmensia C54.

- ¹ Charakterystyki i oceny wyposażenia barokowego dokonał autor już w 1998 roku, datując oba elementy ogólnie na XVII wiek.
- ² Inwentaryzację całego kościoła wraz z zachowaną częściową podłogą fryzowaną wykonali w trakcie praktyki wakacyjnej studenci Konserwatorstwa UMK w 1998 roku (zespół ten składał się z następujących osób: L. Karwowska, H. Kosiniec, J. Kwiatkowski, R. Pióro, M. Tabak i M. Żurawski).
- ³ Tajchman J. Wartościowe elementy drewniane występujące w zabytkach architektury wymagające szczególnej ochrony przeciwpożarowej. W: R. Kozłowski, *Ochrona przeciwpożarowa obiektów zabytkowych. Materiały konferencyjne – Kraków 17–21 października 1994*. Poznań, 1996, s. 56 i rys. 25.
- ⁴ Jak wynika z badań dendrochronologicznych przeprowadzonych przez Aleksandra Koniecznego, w kościele w Przecznie były prowadzone prace remontowe na dość szeroką skalę w końcu 3. ćw. XVII wieku. W ramach tych prac wykonano podłogę fryzową w jodełkę oraz pułap ramowo-płyninowy.
- ⁵ Prace stolarskie przeprowadził pan Marian Zięba.
- ⁶ W roku 2014 w prezbiterium wykonano nową podłogę o deskach prostopadłych do fryzów. Projekt wykonała mgr Ewa Bożejewicz, a prace stolarskie przeprowadził (specjalista w zakresie stolarki zabytkowej) mgr Piotr Trybuszewski. W podłodze tej zostały wyeksponowane: wejście do krypty w pierwszej części prezbiterium, w drugiej natomiast (za ołtarzem posoborowym) za szkłem wyeksponowano odkryte fundamenty ołtarza gotyckiego znajdujące się w prezbiterium. Niewielką liczbę płytek posadzki szwedzkiej pozostała w prezbiterium wykorzystano w zakrystii, przykrywając nimi podłogę betonową.
- ⁷ Sezonowaną tarcicę należało najpierw pociąć na odpowiednie odcinki desek, a potem ściąć nieobrzynane boki. Zapewniłoby to zastosowanie większej liczby szerokich desek i zapewniłoby użycie drewna w całości o tej samej wilgotności. Stało się inaczej. W nieobrzynanej tarcicy najpierw ścięto boki, wyrównując deski do najmniejszej szerokości. W konsekwencji takiego postępowania zabrakło desek o tej wilgotności, jaką miały sezonowane.
- ⁸ Nad dobraniem kolorystyki w podłodze fryzowej czuwała mgr Hanna Kwiatkowska.
- ⁹ Tajchman J. Stropy drewniane w Polsce. Propozycja systematyki, *Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków*, Seria C – Studia i Materiały, Warszawa 1989, t. IV, s. 33 (il. 136).
- ¹⁰ Inwentaryzację pomiarowo-rysunkową pułapu wykonał Sławomir Krajewski. Rysunki załączone do artykułu opracował autor na podstawie powyższej inwentaryzacji.
- ¹¹ Krawczyk J. Charakterystyczne cechy zabytkowej stolarki drewnianej i jej problematyka konserwatorska. W: E. Okoń (red.) *Zabytkowe budowle drewniane i stolarka architektoniczna wobec współczesnych zagrożeń*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 254.
- ¹² Tamże, s. 253, przypis 7.
- ¹³ Tajchman J. Drewniane drzwi zabytkowe na terenie Polski (Systematyka i problematyka konserwatorska). *Ochrona Zabytków* Nr 4 (175) XLIV. Warszawa 1991, s. 272, tab. III.
- ¹⁴ Tamże, TAB III, s. 272, rysunek z podpisem „Łączenie ramiaków drzwi”.
- ¹⁵ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Tom III, Województwo Kieleckie, Zeszyt 11. Powiat Sandomierski. Inwentaryzację przeprowadzili: Jerzy Łoziński i Tadeusz Przypkowski. Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1962, s. 81, fig. 111. Inwentaryzacja tych drzwi pochodzi z zbiorów Zakładu Konserwatorstwa UMK. Autor Z. Błaszczński, rok 1965. Drzwi te posiadają wyjątkowe połączenie płycin z ramiakami poprzez wręby a nie poprzez wpusty.
- ¹⁶ Wizytacja biskupia parafii w Przecznie w 1755 r. Archiwum Diecezjalne w Pelplinie, Culmensia C54, s. 546.
- ¹⁷ Prace stolarskie przeprowadził pan Edmund Konkol.
- ¹⁸ Otwory wentylacyjne wykonano w środku niektórych kasetonów oraz w formie szczelin przyściennych po obu stronach nawy. Otwory te spełniały swoją rolę do czasu założenia na belkach stropowych szczelnej podłogi. Badania wilgotności wykazały, iż znacznie się podniosła. Powrót do właściwej wilgotności nastąpił dopiero po wykonaniu otworów w podłodze. Niech ten przykład będzie ostrzeżeniem dla wielu proboszczów, którzy zakładają materiał izolacyjny w folii, co w konsekwencji doprowadzi do zniszczenia całego stropu wraz z polichromią.
- ¹⁹ Konserwację i restaurację polichromii stropowej wykonali mgr mgr Marzena i Jarosław Sumińscy wspólnie z mgr Elżbietą Rogalińską-Rogozińską.
- ²⁰ Dotrwanie do naszych czasów tych elementów zawdzięcza między innymi faktowi, iż w pewnym okresie (ok. 200 lat) kościół był filialnym.
- ²¹ Pewna pani konserwator malarstwa wykonała ekspertyzę XIX-wiecznej polichromii i nie zwracając uwagi na pułap

ramowo-płycinowy ocenila całość jako bezwartościową. Na tej podstawie konserwator urzędowy wydał zgodę na jego rozbiórkę. Parafianie myśleli już nawet o nowym stropie.

²² Należy podkreślić wyjątkową troskę obecnego proboszcza ks. dra Wacława Dokurno o wszystkie zabytkowe elementy,

które zachowały się w kościele. Troszcząc się o zabytki ks. proboszcz organizuje od wielu lat prace konserwatorskie, a potem konferencje na ich temat, mimo iż parafia liczy ok. 650 osób. Parafianie dzięki proboszczowi także dbają o swój kościół i z nim się identyfikują.

Streszczenie

W nawie gotyckiego kościoła z początku XIV wieku w Przecznie (w pow. toruńskim) znajdują się unikatowe elementy wnętrza barokowego z końca 3. ćwierci XVII stulecia. Są to: częściowo zachowana podłoga fryzowa w jodełkę oraz dolny pułap stropu płaskiego wykonany w konstrukcji ramowo-płycinowej. O unikatowym charakterze podłogi z listew dębowych nazywanych fryzami i z desek sosnowych między innymi ułożonych w jodełkę decyduje już sam fakt przetrwania jej w kościele murowanym. Tego typu podłogi stosowano bowiem w pałacach, dworach i nawet na plebaniach. Niewiele z nich dotrwało do naszych czasów. O wyjątkowości pułapu ramowo-płycinowego decyduje nie tylko jego forma i konstrukcja oraz złącza, ale i to, że dotychczas jest jedynym tego typu znanym rozwiązaniem w kraju. Pułapy stropów płaskich były bowiem wykonywane w konstrukcji deskowej. Prostokątne złącza ramiaków pułapu ramowo-płycinowego, mimo że były wykonywane w stolarszczyźnie kościelnej aż do XIX wieku, nie posiadały nazwy. Autor tego artykułu swego czasu zaproponował, by nazywać je złączami szpungowymi, gdyż w przekroju nawiązują do szpungi (zwięźającej się listwy zapłatananej) wsuniętej prostopadle w rowki desek stolarki drzwiowej. Pułap powyższy składa się z 12 pól czteropłycinowych przymocowanych do spodu belek stropowych. Od początku nie był malowany. Polichromię otrzymał dopiero w XIX wieku. Obydwa elementy barokowe wymagały prac konserwatorskich i restauratorskich, które zostały przeprowadzone.

Abstract

The nave of a Gothic church dating back to the beginning of the 14th century in Przeczno (Torun poviat) includes unique elements of a Baroque interior from the third quarter of the 17th century. These are a partly preserved herringbone pattern frieze floor and a panel-framed lower ceiling of the flat structural ceiling which covers the church building. The unique character of the floor, which is made of oak battens called friezes and pine boards arranged in a herringbone pattern, is also related to the fact that it has been preserved in a masonry church building. This type of flooring would usually be found in palaces, manors or even rectories. Not many have been preserved to the present day. The unique character of the panel-framed ceiling is related not only to its form, structure and the type of joints used, but also to the fact that it is the only solution of this type identified to date in Poland. Lower ceilings of flat structural ceilings were usually built as board structures. The right-angle joints linking the framing elements in the panel-framed ceiling have not been named so far, despite the fact that this solution was used in church carpentry until the 19th century. The author of the paper suggested some time ago to refer to these as 'cross-bracing' joints, as their cross-is reminiscent of the cross-bracing elements used in wooden door leaves (a tapered splat with edges cut askew), which is inserted into askew grooves in the boards making up the door leaf. The ceiling in Przeczno consists of 12 four-panel fields which are fixed to the bottom of the structural ceiling beams. Originally the ceiling was not painted. The polychromy was added only in the 19th century. Both Baroque elements needed conservation and renovation work, which has since been completed.